

МЕТАФАРЫЗАЦЫЯ ЯК СПАСАБ УТВАРЭННЯ ТЭРМІНАЎ ЛЯСНОЙ ГАСПАДАРКІ І ЛЯСНОЙ ПРАМЫСЛОВАСЦІ

Метафара ў сучаснай лінгвістычнай літаратуры трактуецца, з аднаго боку, як ментальны, а з другога боку, як моўны механізм, у аснову ўзнікнення і функцыянавання якога пакладзена існаванне ў аб'ектаў моўнай рэчаіснасці набору падобных прымет, на падставе якіх гэтыя аб'екты могуць быць супастаўлены адзін аднаму. Метафарызацыя ў мове навукі – гэта семантычны працэс выбару наймення на аснове прадметнага, якаснага або функцыянальнага падабенства двух разнастайных аб'ектаў. Паводле меркавання С. Г. Дудзецкай, тэрміналагічная метафарызацыя з'яўляецца заканамернай з'явай і займае важнае месца ў фарміраванні тэрміналагічных сістэм [1, с. 5].

Метафарычны перанос як адзін з відаў семантычнага словаўтварэння магчымы дзякуючы «здольнасці чалавека ўлоўліваць і ствараць падабенства паміж вельмі рознымі аб'ектамі. Асацыіруючы спецыяльнае паняцце з агульнавядомым, метафара тым самым аблягчае разуменне новага паняцця» [2, с. 131].

Тэрміналогія лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці ілюструе актыўнасць метафарызацыі як спосабу тэрмінаўтварэння. Сярод лесагаспадарчых і лесапрамысловых тэрмінаў-метафар зарэгістраваны як моналексемныя, так і полілексемныя адзінкі.

У якасці прыкладаў моналексемных тэрмінаў-метафар можна прывесці наступныя: *крупы* 'цвёрдыя ападкі ў выглядзе дробных часцінак з празрыстай ледзяной абалонкай або непразрыстых круглаватых снежных матава-белых часцінак дыяметра каля 2-5 мм'; *ложга* 'падушкападобнае спляценне міцэлію грыба'; *анёк* 'пашкоджанне раслін, выкліканае дзеяннем сонечных прамянёў, канстраснымі тэмпературамі, некаторымі грыбамі, бактэрыямі, пестыцыдамі'; *мазаіка* 'нераўнамернасць афарбоўкі лісця'; *сумка* 'орган споранашэння ў некаторых грыбоў'; *муміфікацыя* 'грыбныя хваробы раслін, пры якіх пашкоджаны орган густа пранізваецца грыбніцай, усыхаецца'.

Пераважная большасць лесагаспадарчых і лесапрамысловых тэрмінаў-метафар уяўляе сабой састаўныя двухкампанентныя (радзей трох-ці шматкампанентныя) тэрміны, утвораныя спалучэннем семантычнага і сінтаксічнага спосабаў. У залежнасці ад характару

гэтага ўзаемадзеяння можна вылучыць наступныя іх структурна-семантычныя групы:

1) тэрміны, аналагічныя ў семантычных адносінах фразеалагізмам-зрашчэнням (у іх з метафарычным значэннем ужываюцца ўсе кампаненты): **ведзьміны мётлы** ‘хваробы раслін, якія выклікаюцца дзеяннем грыбоў, вірусаў, насякомых’; **мучністая раса** ‘хвароба раслін, якая звязана са з’яўленнем белага налёту’;

2) тэрміны, у якіх параўнанне выражаецца праз азначэнне (на падабенства прадметаў указвае метафарызаванае азначэнне): **спелы дрэвастой**; **матчын дрэвастой**; **дрэва сахатае**; **дрэва атласнае**; **бязроза жалезная**; **рэчыва жывое**; **жывая агароджа**;

3) тэрміны, у якіх метафарызаваным з’яўляецца назоўнік, ад якога залежыць азначэнне, выражанае ці прыметнікам (**ланцуг харчовы**; **ніша экалагічная**; **піраміда экалагічная**; **мука хваёвая**; **лясны квартал**) ці назоўнікам ва ўскосным склоне (**ружжа вятроў**; **кучаравасць ліся**; **крок трасіравання**; **стрыжань дрэва**; **дыван дрэвавай масы**; **кола біятычнага абмену**).

Як вядома, метафарычны перанос у мове можна ажыццявіць па знешнім падабенстве, па падабенстве функцый, працэсаў, а таксама па падабенстве ўражанняў, асацыяцый.

Для тэрміналогіі лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці найбольш характэрны перанос паводле знешняга падабенства:

жаўтуха ‘хвароба раслін, пры якой лісце набывае бледную афарбоўку’ (параўнаем з агульнаўжывальным **жаўтуха** ‘жоўтая афарбоўка скуры і слізістых абалонак пры захворванні печані’);

снежныя зерні ‘непразрыстыя матава-белыя палачкі ці крупінкі дыяметрам меншыя за 1 мм’ (параўнаем з агульнаўжывальным **зерне** ‘плод злакаў, звычайна акруглай формы’);

вочкі ‘сляды пупышак, якія не развіліся ў парастак’ (параўнаем з агульнаўжывальным **вочкі/вочы** ‘орган зроку’);

слонікі ‘жукі надсямейства Curculionidae’ (параўнаем з агульнаўжывальным **слонік/слон** ‘буйная траваядная жывёла з доўгім хобатам’);

лялечка ‘жышцёвая стадыя некаторых насякомых’ (параўнаем з агульнаўжывальным **лялечка/лялька** ‘дзіцячая цацка ў выглядзе чалавека’);

грабеньчык ‘участак неапрацаванай паверхні сартымента ў выглядзе вузкай паласы, якая выступае над апрацаванай паверхняй’; (параўнаем з агульнаўжывальным **грабеньчык/грэбень** ‘пласцінка з радам зубцоў для расчэсвання валасоў’);

казырок ‘частка ствала, якая выступае над паверхняй ніжняга тарца’ (параўнаем з агульнаўжывальным *казырок* ‘цвёрдая частка ў галаўным уборы, якая выступае над ілбом’);

зуб пілы ‘асноўны элемент пілы’ (параўнаем з агульнаўжывальным *зуб* ‘орган для раскусвання і разжоўвання ежы’);

мука драўняная ‘драўняныя часціцы зададзенага грануламетрычнага складу, атрыманыя шляхам сухога механічнага размолу драўніны (параўнаем з агульнаўжывальным *мука* ‘прадукт размолу збожжа’);

вата драўняная ‘эластычны цеплаізаляцыйны матэрыял, які вырабляецца з натуральнага дрэва’ (параўнаем з агульнаўжывальным *вата* ‘валакністы матэрыял з бавоўны, шэрсці’);

акно ў дрэвастоі ‘прагаліна, роўная сярэдняму дыяметру гарызантальнай праекцыі кроны пануючых дрэў, якая не перавышае паловы вышыні дрэвастою’ (параўнаем з агульнаўжывальным *акно* ‘праём у сцяне будынка для святла’);

кіпцюры мантажныя ‘прыстасаванне ў форме металічных кручкоў з шыпамі ў сярэдзіне, якое прымацоўваецца да абутку пры пад’ёме на слупы’ (параўнаем з агульнаўжывальным *кіпцюры* ‘вострыя загнутыя рагавыя прыдаткі на пальцах птушак, паўзуноў, млекакормячых’);

сцяна лесу ‘частка насаджэння, прыбліжаная да высечкі’ (параўнаем з агульнаўжывальным *сцяна* ‘вертыкальная частка будынка, памяшкання’);

дрэва аксамітнае ‘*Phellodéndron amurénse*’ (на паверхні дрэва ўтвараецца шурпаты пласт, падобны на аксаміт, у выніку чаго расліна і атрымала сваю назву);

дрэва бутэлькавае ‘*Brachychiton rupestris*’ (ствол дрэва нагадвае па форме бутэльку, што і стала падставай для назвы);

дрэва мамантава ‘*Sequoiadendron giganteum*’ (у дрэва ёсць асаблівасць: калі яму горача, яно скідае не толькі ігліцу, але і цэлыя галіны, якія нагадваюць біўні маманта).

Перанос паводле падабенства асацыяцый, уражанняў сустракаецца значна радзей, чым перанос паводле знешняга падабенства: **пасынак** ‘гэта другая вяршыня дрэва, якая адмерла ці адстала ў росце’ (параўнаем з агульнаўжывальным *пасынак* ‘няродны сын’); **стомленасць матэрыялу**, **стомленасць драўніны** ‘дэградацыя механічных уласцівасцей у выніку паступовага назапашвання пашкодванняў пад дзеяннем зменных напружанняў з утварэннем і развіццём расколін’ (параўнаем з агульнаўжывальным *стомленасць* ‘зморанасць цяжкай работай’); **экалагічная пластычнасць** ‘уласцівасць арганізмаў прыстасоўвацца да дыяпазону фактараў асяроддзя’ (параўнаем з агульнаўжывальным *пластычнасць*

‘здольнасць мяняць форму’). Тэрміны-метафары, у якіх перанос звязаны з падабенствам функцый, таксама сустракаюцца рэдка: *адзенне дарожнае* ‘шматслойная канструкцыя ў межах праезжай часткі’; *куліса* ‘палоска лесу, якая пакідаецца для абароны суседняй высечкі ад ветру ці для лепшага абнасенвання’.

Канатацыі, якія напластоўваюцца на лексічнае значэнне тэрміна, выконваюць разам з сігніфікатам намінатыўную функцыю. Сама іх наяўнасць у тэрмінах-метафарах – дыскусійнае для спецыялістаў пытанне. Па меркаванні некаторых вучоных, канатацыі, існуючыя ў момант стварэння тэрміна, пры яго функцыянаванні з цягам часу слабеюць. Як мяркуе Д. М. Шмялёў, пры метафары адзін прадмет прыпадабняецца да іншага, але «вобразнасць» такога метафарычнага наймення у розных выпадках аказваецца рознай. На яго думку, адзін з фактараў, які аказвае істотны ўплыў, – гэта ўстойлівасць, частотнасць дадзенага метафарычнага словаўжывання [3, с. 94].

Важна адзначыць, што канатацыя эмацыянальнасці, якая ўяўляе сабой выражэнне адмоўнага або станоўчага стаўлення да спецыяльнага паняцця, прысутнічае ў тэрмінах-метафарах як вынік выбару носьбітамі тэрміналогіі ў якасці аб’ектаў параўнання каштоўных і патрэбных ці, наадварот, шкодных і непатрэбных рэчаў (або характарыстык). У тэрміналогіі лясной гаспадаркі тэрмінамі-метафарамі з канатацыяй эмацыянальнасці з’яўляюцца, напрыклад, *мёртвы лес, дрэва прыгнечанае, дрэва змарнелае, агрэсіўнасць мікраарганізмаў, здзічэнне глебы, плач раслін*.

Метафара дае магчымасць ствараць тэрміны, даступныя для ўсведамлення і запамінання. Прыведзеныя прыклады дэманструюць, што метафарычнае асэнсаванне з’яўляецца прадуктыўным спосабам утварэння тэрмінаў у сферы лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці. У даследуемай тэрмінасістэме прадстаўлены як мона-, так і полілексемныя тэрміны-метафары. Найбольшай прадуктыўнасцю валодаюць метафарычныя пераносы, якія ўзніклі на аснове знешняга падабенства прадметаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Дудецкая С. Г. Метофоризация как способ терминологического образования (на материале английской терминологии черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Самара, 2007. 23 с.
2. Чернышова Л. А. Отраслевая терминология в свете антропоцентрической парадигмы. М.: Изд-во МГОУ, 2010. 206 с.
3. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика. М.: Просвещение, 1977. 336 с.